

האם צה"ל מוכן למלחמה?

שמואל אבן וששון חדד

בשלהי כהונתו טען נציב קבילות החיילים, האלוף (מיל') יצחק בריק, כי כוחות היבשה אינם מוכנים למלחמה. בניגוד לטענתו, ועדה שהוקמה בצה"ל קבעה שכוחות היבשה ערוכים ומוכנים למלחמה. עם זאת, גם היא הצביעה על שורת ליקויים משמעותיים, שיש לתקנם, והמליצה על תוספת תקציב גדולה לחיזוק כוחות היבשה - כך שהביקורת שחולל בריק הניעה תהליך בדיקה מועיל ובעל עניין לציבור. שאלות בדבר מוכנות הצבא אינן נוגעות רק לדרגת הכשירות הטכנית של היחידות, אלא גם למתארי המלחמה וליכולות הצבאיות הנדרשות ממתארים אלה. אחת מהן, שאליה התייחס גם בריק, היא יכולת התמרון היבשתי לעומק שטח האויב, שנדרשת להכרעת האויב לפי אסטרטגיית צה"ל. לאור זאת, ראוי שתיתן עדיפות גבוהה ליכולת התמרון היבשתי גם בתוכנית הרב-שנתית הבאה, שעל הכנתה עובדת מערכת הביטחון.

הדיון הציבורי בדבר מוכנות כוחות היבשה למלחמה התלהט בעקבות דוח ביקורת מטעם האלוף (מיל') יצחק בריק בשלהי תפקידו כנציב קבילות החיילים (עד ינואר 2019). מדובר בדוח מסווג (שהוגש בספטמבר 2018), וזאת בנוסף לדוח הנציב שפורסם במחצית 2018. בריק טען, שכוחות היבשה אינם מוכנים למלחמה. בראיון רדיו, שנערך ב-11 בינואר 2019, הוא מתח ביקורת נוקבת על התרבות הארגונית בצה"ל. כן טען שבמלחמה הבאה לא יהיה די בחיל האוויר, במודיעין ובסייבר כדי להפסיק את ירי הטילים על העורף, אלא יידרש תמרון יבשתי לעומק שטח האויב ואף יתכן שבמספר חזיתות במקביל. בריק הבהיר שלא הסתפק בבירור תלונות החיילים, אלא חקר בעצמו את סיבות השורש וזאת על בסיס ניסיונו הקרבי העשיר בצבא היבשה.

בעקבות הביקורת מינה הרמטכ"ל דאז, רא"ל גדי איזנקוט, ועדה לבדיקת מוכנות כוחות היבשה למלחמה ("הוועדה") בראשות מבקר צה"ל תא"ל (מיל') אילן הררי. בסיכום עבודת הוועדה אמר הררי שמצבם של כוחות היבשה שופר משמעותית בשנים האחרונות והצהיר: "אנו קובעים שכוחות היבשה ערוכים ומוכנים למלחמה". אולם, הוועדה הצביעה אף היא על פערים ניכרים במוכנות כוחות היבשה בהיבטים מסוימים. בין הממצאים: פער בהטמעת מערכת לפיקוד ושליטה (צי"ד) בגדודי מילואים; פער במערך הניוד הלוגיסטי, המתבטא במחסור גדול במשאיות להובלת תחמושת, אספקה וניוד רק"ם (רכבים קרביים משוריינים); הצטיידות איטית בטנקים ונגמ"שים מתקדמים; צורך בהגדלת מלאי חימוש בתחומים מסוימים; פערי איוש מול תקן בתפקידים של תומכי לחימה, בסדיר ובמילואים; פער מסוים בזימון אנשי מילואים; סביבת אימונים שאינה מדמה חלק מתרחישי הלחימה; שיח לא מספק של מפקדים עם קצונה צעירה. האלוף (מיל') אבי מזרחי, שעמד בראש צוות ההיגוי של ועדת הררי, טען כי בעקבות ההצלחות של "כיפת ברזל" השתרשה תפיסה שגויה בקרב מקבלי ההחלטות, לפיה ניתן להכריע מערכות ללא תמרון יבשתי, אך לדעתו לא ניתן יהיה להכריע מלחמה בלבנון ללא תמרון יבשתי. בהתחשב בפערים שנמצאו בבדיקה ובצורך להתעצמות נוספת המליצה הוועדה על תוספת תקציב גדולה לחיזוק כוחות היבשה (כ-2 מיליארד ש"ח לשנה, למשך חמש שנים), נוסף לתקציב שנקבע בתוכנית גדעון.

הביקורת של בריק זכתה להתייחסות מצד "ועדת המשנה למוכנות וביטחון שוטף" של ועדת החוץ וביטחון של הכנסת, בראשות ח"כ עמר בר-לב. בדצמבר 2018 דחתה ועדת בר-לב את טענתו של בריק שצה"ל אינו מוכן למלחמה, בטענה כי מדובר בבעיות מוכרות, שהרמטכ"ל מטפל בהן כראוי בהתאם לסדר עדיפויות מושכל. היא פרסמה דוח משלה בנושא מוכנות צה"ל, המתבסס על בדיקות שערכה בשנים האחרונות. בדוח צוין בין היתר, כי 6 מפקדי אוגדות שנשאלו נתנו ציון 8 מתוך 10 לרמת המוכנות של יחידותיהם, ואילו 8 מג"דים במילואים שנשאלו נתנו ציון הקרוב ל-9. במסגרת המלצותיה, העניקה ועדת בר-לב עדיפות עליונה להעלאת שכר הנגדים והמליצה לחייב מעקב אחר תיקון ליקויים שמצאו הוועדות השונות בטיפול ואחריות סגן הרמטכ"ל. כן דרשה לוודא שהתוכניות המבצעיות, ובפרט לוחות הזמנים להתייצבות ללחימה, תואמים את ההערכה שזו תתרחש תחת אש מסיבית על צירי התנועה, מרכזי הגיוס והימ"חים.

משמעויות

ההבדלים בין הדוחות השונים - הרושם הוא שעיקר המחלוקת בין האלוף (מיל') בריק לבין וועדת הררי ומערכת הביטחון אינה בעניין הממצאים העובדתיים הספציפיים שמצא בריק, אלא מקורה בפרשנויות ובדגשים שונים כדלהלן:

א. פרשנות שונה לגבי הקריטריונים למוכנות כוחות היבשה למלחמה - בריק התייחס לפער בין הרצוי למצוי בראייתו המקצועית, בעוד שהוועדה מצאה שהצבא מוכן למלחמה בהתאם לקריטריונים של כשירות, שקבע הרמטכ"ל ליחידות שונות (כשירות מדורגת) במסגרת התוכנית הרב-שנתית גדעון. כלומר, חלק מהפערים נובעים מהחלטה מושכלת לגבי סדר העדיפות בצה"ל נוכח אילוצי תקציב, בעוד שבריק רואה בהם ליקויים חמורים במוכנות כוחות היבשה למלחמה.

ב. בשונה מבריק, ועדת הבדיקה והצבא הדגישו במידה רבה גם את מגמת הצמצום בפערים במהלך תר"ש גדעון. מדובר בגידול בהיקף אימוני הכוחות ובהצטיידות נוספת בטנקי מערכה מתקדמים, בנגמ"שים כבדים ובמערכת הגנה אקטיבית לרכב קרבי משוריין ("מעיל רוח"), בכפוף למגבלות התקציב. כן בוצעו שינויים עמוקים במבנה ובארגון כוחות היבשה ובראשם איחוד זרוע היבשה, האמונה על בניין הכוח ביבשה והאימונים, עם אגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה, הממונה על החימוש והלוגיסטיקה של הכוח היבשה. האיחוד עשוי להגביר את האינטגרציה וההתייעלות בכוחות היבשה.

ג. הערכות שונות לגבי היקף התופעות והשפעתן על המוכנות הכוללת של צה"ל למלחמה, הנובעות גם משיטות שונות של איסוף המידע.

אמנם, השורה התחתונה של ועדת הררי הייתה שונה לגמרי מזו של בריק בעניין מוכנות כוחות היבשה למלחמה, אולם גם הוועדה מצאה ליקויים מהותיים, שחלקם דומים לאלה שמצא בריק, ביניהם פערים בקליטת מערכת צי"ד, פערי איוש בתפקידים של תומכי לחימה במערכי הקבע והמילואים, ופערים במערך הלוגיסטי. גם ההבחנה של בריק לגבי השפעת מודל הקבע החדש על מוטיבציות לשרת בקבע ראויה למעקב לאורך זמן (המודל מגדיל משמעותית את הסבירות לפיטורי קצינים בטרם יגיעו לזכאות לפנסיה גישור). יודגש שישנם ליקויים, שתיקונם אינו מותנה בתוספת משאבים, כגון מצב השיח בין מפקדים לקצונה הצעירה או ליקויים שניתן לתקנם

במשאבים מצומצמים יחסית, כמו תוספת ימי השתלמויות למערך המילואים במערכת צי"ד. ליקויים כאלה אינם קשורים למדיניות של כשירות מדורגת.

בסופו של דבר, טענותיו של בריק חוללו תהליך בדיקה מועיל ובעל עניין לציבור. בשולי הדברים יאמר כי תיבת תלונות החיילים אמנם לא נועדה לספק אינדיקציות למצב מוכנות הצבא, אך אין להתעלם ממנה כאחד ממקורות המידע העומדים לרשות מפקדי הצבא לצורך בדיקה עצמית.

סוגיית התמרון היבשתי להכרעת האויב - נמצאת בלב הדיון על מוכנות כוחות היבשה למלחמה, שעליה הצביעו בריק, מזרחי וקצינים בכירים אחרים. מדובר ביכולת לפרוץ את קווי האויב או לאגפם ולהסיר איומים בעומק שטח האויב, בהם שיגור טילים, באמצעות תמרון יבשתי רב-עוצמה. בפועל, שיטת הפעולה הנגלית לעין של ישראל בשני העשורים האחרונים הייתה להימנע, ככל ניתן, מהפעלת תמרון יבשתי עמוק. זאת, משום שהוא עלול להיות כרוך באבדות כבדות בנפש (בכלל, ובפרט אם כוחות התמרון אינם בכשירות גבוהה) ובשהייה ממושכת בעומק שטח האויב, לשם ביסוס הישגי המלחמה. כמו כן, אין וודאות שהתמרון יביא להשגת היעדים המצופים לאורך זמן. שיקולים אלה ואילוצי תקציב, שהשפיעו בעיקר על כשירותן של יחידות המילואים המתמרנות, דחקו לאורך שנים את מעמדו של הכוח המתמרן והכבידו על כושר ההחלטה של הדרג המדיני להפעילו. לדימוי ירוד של יכולת התמרון של צה"ל עלולות להיות גם השלכות הרתעתיות שליליות. כך למשל, ב-16 בפברואר 2019 התייחס מזכ"ל חיזבאללה, חסן נסראללה, לשיח האלופים בישראל ואמר: "הם מאמינים ביכולת שלנו להיכנס לגליל ולא מאמינים ביכולת של הצבא שלהם להיכנס לדרום לבנון".

התמרון הוא יכולת ליבה הנדרשת למימוש אסטרטגיית צה"ל (כפורט במסמך מאפריל 2018) ונראה שהיא תנאי הכרחי למוכנות צה"ל למלחמה רבת. עם זאת, יכולת התמרון לא מוזכרת במפורש ברשימת הנושאים המובילים בתפיסת הביטחון 2030, שאותה הציג ראש הממשלה בנימין נתניהו באוגוסט 2018, על אף שהוא דוגל בגידול ניכר בתקציב הביטחון. יכולת תמרון יבשתי אכן קיימת בצה"ל, אך הדיון הוא האם היא בעוצמה ובמוכנות מספקת לצורך מימוש אסטרטגיית צה"ל ויעדים שיציב הדרג המדיני. עניין זה צריך להיות מוכרע בדיאלוג בין הדרג המדיני לדרג צבאי. נראה שגם בעתיד מוטב להימנע מתמרון יבשתי עמוק, כאשר ניתן להשיג את היעדים באמצעים אחרים, אולם שימור ופיתוח כושר תמרון בעל יכולת הכרעה הם נכס אסטרטגי, שעשוי להידרש על מנת להפסיק את ירי טילים או להשיג את תנאי ישראל לסיום מלחמה. על כן, ראוי שחיזוק כושר התמרון היבשתי יקבל עדיפות גבוהה בתוכנית הרב-שנתית הבאה, שעל הכנתה עובדת מערכת הביטחון.

ממשלת ישראל הבאה תתחיל את כהונתה בעת שידרשו הכרעות על כיווני ההתעצמות של צה"ל לחמש השנים הבאות. במסגרת זו יהיה צורך לקבוע את היקף המשאבים שיש להקצות ליכולת התמרון היבשתי אל מול מאמצי התעצמות אחרים, דוגמת המאמץ לצופף את מעטפת ההגנה הרב-שכבתית נגד טילים ורקטות; המאמץ לשמר ולפתח זרוע אווירית ארוכת טווח; ומאמץ לשמר את העליונות בתחום המודיעין, הסייבר והמבצעים המיוחדים.